

**АРХІТЭКТОНІКА НАДМАГІЛЬНАГА ТЭКСТУ НА
ГАЛЬШАНСКІМ НЕКРОПАЛІ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ.
(ПАРАЎНАЎЧЫ АНАЛІЗ)**

Пятрова Таццяна Віктараўна
магістр мастацтвазнаўства
Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа
Мінск, Рэспубліка Беларусь

**THE STRUCTURE GRAVESTONES TEXTS
IN NECROPOLIS OF XIX – EARLY XX CENTURY IN
HALŠANY. (COMPARATIVE ASPECTS)**

Piatrova Tatsiana
Master of Arts
Yakub Kolas Institute of Linguistics
Minsk, Republic of Belarus

Анатацыя: У прыведзеным артыкуле надмагільныя надпісы аналізуюцца як паўнаwartасны структураваны тэкст, прыводзіцца яго пабудова і даецца аналіз агульных і адметных рысаў тэксту для праваслаўных і каталіцкіх пахаванняў XIX – пачатку XX ст. на прыкладзе Гальшанскага змешанага некропаля.

Abstract: In the article the tombstone inscriptions are analyzed as a full-structured text, given its construction and analyzes the similarities and differences of the text for the Orthodox and Catholic funeral XIX – early XX century. for mixed necropolis township Halšany (Grodno region).

Ключавыя словы: некропалі; некропалі Беларусі XIX – пачатку XX ст.; надмагільны надпіс; рытуальны тэкст; архітэктоніка; моўныя асаблівасці.

Keywords: necropolis; necropolis of Belarus of XIX – early XX century; gravestone inscription; the ritual text; architectonic; linguistic features.

Калі адкласці ў бок разуменне некропаля, як часткі матэрыяльнай культурнай спадчыны і яго сацыяльны складнік, некропаль варта разглядаць і як інфармацыйную прастору, якая акумулюе ў сябе значныя пласты інфармацыі. Гэта звесткі, якія адносяцца да гісторыі культуры, рытуальных практык, адлюстроўваюць сацыяльна-дэмаграфічную структуру насельніцтва ў яе дынаміцы, перадаюць моўныя і мастацкія асаблівасці мясцовасці і інш. [3, с. 4–8].

Асобную ролю ў семантыцы некропаля займае надмагільны тэкст, які выконвае трайную функцыю: забяспечвае ідэнтыфікацыю памерлага, яго сувязь з продкамі, а таксама інтэнцыі родзічаў да супакою яго душы і своеасаблівае “пасланне” жывых да Бога, нябёсаў, памерлых (такія тэксты, як “супакой вечны”, “скорбім і помнім”, AVE MARIA и г.д.).

Семантыка размяшчэння надпісаў на помніку таксама мае не выпадковы характар. Так, у верхняй частцы надмагілля месціцца тэкст, які вызначае рэлігійную пралежнасць памерлага (адпаведная выява крыжа, прынятыя ў канфесіі скарачэнні SP (супакой Пана) або ВП (вечны покой) і і інш.), далей ідзе ідэнтыфікацыя – Імя, прозвішча (або, дадаткова, асабліва да жанчын, з якога роду перайшла ў гэты род), ніжэй – даты жыцця, а потым “пасланне ў вечнасць” або пажаданні душы, або абяцанні памерламу. Таксама ў эпітафічнай частцы надгробнага тэксту сустракаюцца наўпроставыя цытаты тэкстаў Евангелля. Усё гэта складаецца ў адзіны комплексны рытуальны (сакральны) тэкст, кампазіцыя і структурны склад якога не залежыць ад канфесіі, мовы помніка, складаўся вякамі і перадаецца з пакалення ў пакаленне [1].

У якасці прыкладу, можна прывесці аналіз архітэктонікі надмагільнага тэксту на праваслаўных і каталіцкіх пахаваннях перыяду XIX – пачатку XX ст. на Гальшанскім змешаным некропалі.

Знакавае для гісторыі Беларусі мястэчка Гальшаны (Ашмянскі раён) вызначаецца некрапалістычнай мультыкультурнасцю. Тут захаваліся старыя яўрэйскія і хрысціянскія змешаныя (праваслаўныя, каталіцкія) могілкі.

Трабскія могілкі (змешаныя хрысціянскія) атрымалі свой мясцовы тапонім ад накірунку размяшчэння – за 500 м ад Гальшанаў, уздоўж дарогі да Трабаў. Структуру некропаля можна ўявіць як трохчасткавую: сучасныя праваслаўныя могілкі, старадаўняя частка са змешанымі праваслаўнымі і каталіцкімі пахаваннямі, каталіцкія могілкі (старыя і сучасныя) [2].

Усяго было прааналізавана 188 адзінак рытуальнага тэксту (надмагільны надпіс) перыяду з сярэдзіны XIX ст. да першай трэці XX ст., што дазволіла вылучыць пэўныя агульныя і адметныя рысы для

архітэктонікі надмагільнага тэксту на пахаваннях абодвух хрысціянскіх канфесій.

Табліца 1 – Супастаўленне ўводнай часткі надмагільнага тэксту на праваслаўных і каталіцкіх пахаваннях XIX – пачатку XX ст. на Гальшанскім некропалі

	ПРАВАСЛАЎНЫЯ НАДМАГІЛЛІ (86)		КАТАЛІЦКІЯ НАДМАГІЛЛІ (102)	
	Прыклад	К–ць	Прыклад	К–ць
Акронім	В.П. (Вечной памяці)	32	<i>S.P.</i> (Świętej Pamięci)	81
	З.П. (Здесь покойтсѧ)	13	D.O.M. (Domus Omnium Mortuorum)	2
Асобнае ўводнае слова	–	–	Grob, Groby,	2
Словазлучэнне	Здесь покойтсѧ / Здѣсь покойтсѧ/ Здiсь покойтсѧ /Здесь покойтсѧ тело скончавша- госѧ	2/ 5/ 1/2	Tu spoczywaja zwloki	2
	Помяни Господи душу/ Отъ Со- служивцевъ	1/ 1	Ta pamiątkę	1
Змешаная структура	–	–	Tu s.p.	1
			Tu s.p. z. s. pa.	1
			Tu spoczywaja zwloki s.p.	2
			Tu S.P. S.P.	1
Уводная частка адсутнічае	–	29	–	5

У якасці ўводнай часткі, як мы можаб бачыць у прыведзенай табліцы, найчасцей прадстаўнікамі абодвух канфесій выкарыстоўваецца акронім (для праваслаўных – В.П., З.П.; для каталікоў – *S.P.*, D.O.M.), які ў пэўным сэнсе адыгравае ролю ідэнтыфікатара. Пры гэтым, варта адзначыць, што калі на каталіцкіх пахаваннях амаль паўсюдна ўводная частка наяўнічае, то на амаль траціне праваслаўных пахаванняў уводная частка можа адсутнічаць.

Ніжэй за ўводную частку і на праваслаўных і на каталіцкіх пахаваннях размяшчаецца факталагічная частка, якая складаецца з імя і прозвішча памерлага, а таксама указання году смерці і даты жыцця.

Табліца 2 – Супастаўленне факталагічнай часткі надмагільнага тэксту на праваслаўных і каталіцкіх пахаваннях XIX – пачатку XX ст. на Гальшанскім некропалі

	ПРАВАСЛАЎНЫЯ НАДМАГІЛЛІ (86)	КАТАЛІЦКІЯ НАДМАГІЛЛІ (102)
	К–ць	К–ць
Індывідуальныя пахаванні	72	91
Калектыўныя (сямейныя) пахаванні (некалькі чалавек – 1 помнік)	14	11
Жаночыя пахаванні / мужчынскія пахаванні / дзіцячыя пахаванні	29/40/3	45/43/3
Указанне колькі год жыцця	67	96
Указанне даты нараджэння	13	4
Указваецца толькі імя і прозвішча пахаванага	5	2

Як бачна з дадзенай табліцы, раней найбольш папулярным было ўказанне акрамя імя і прозвішча нябожчыка, колькасці год, які той пражыў. У адрозненні ад сённяшняй традыцыі, дата нараджэння часцей за ўсё не ўваходзіла ў надмагільны тэкст. Гэта традыцыя пачынае з’яўляцца ў пачатку XX ст. і канчаткова становіцца папулярнай з сярэдзіны XX ст. Таксама варта адзначыць што ўказанне даты нараджэння часцей сустракаецца на надмагіллях праваслаўных вернікаў.

Акрамя факталагічнай часткі асаблівую ролю ў структуры рытуальнага тэксту мае ўдакладняючая частка. Аднолькава, як для праваслаўных, так і для каталіцкіх вернікаў гэта можа быць указанне пасады, якую займаў памерлы, часцей за ўсё гэта тычыцца чыноўнікаў і вайскоўцаў. На некаторых некропалях Заходняй Беларусі (Мірскі, Навадворскі) яшчэ характэрна наяўнасць на помніках указання месца нараджэння або смерці нябожчыка, але на Гальшанскім некропалі такія прыклады адсутнічаюць. Другой па распаўсюджанасці характэрнай асаблівасцю ўдакладняючай часткі з’яўляецца наяўнасць на помніках указання родавага паходжання ў адносінах да жанчын, але гэта сустракаецца толькі на каталіцкіх пахаваннях і структурна змешваецца з факталагічнай часткай помніка.

Табліца 3 – Супастаўленне ўдакладняючай часткі надмагільнага тэксту на праваслаўных і каталіцкіх пахаваннях XIX – пачатку XX ст. на Гальшанскім некропалі

	ПРАВАСЛАЎНЫЯ НАДМАГІЛЛІ (86)		КАТАЛІЦКІЯ НАДМАГІЛЛІ (102)	
	Прыклад	К–ць	Прыклад	К–ць
указанне сацыяльнага статусу памерлага	Старшій братчык, Капітанъ, Младенец, Полковнику Андрею Петровичу, Командиру Батарейной №. 3. Батареи Е.В. Лейбъ Гвардій 2ой. Артиллерійскои Бригады,	4	Kawaler, Regenta Ptu Oszmianskiego, Podkomorzny Ptu Oszmians..	3
указанне паходжання (для жанчын)	–	–	Małgorzaty z Zebrowskich, Krystyny z Dmochonskich, Aniela z Oganonskich, Antonina Połoczanskich, Dorota z Wolczackich, Stefaniya z Osmólskich, Helena z Kocyanow, Zofija z Miranowskich, Kajetana z Czyżow, Zofija z Pacowskich, Ludwika z Buszycon, Zona z Szesciorgu, Helena z Stabinskch, EWY Wiczowej z rodziny Barankwiczow, Weronice z Maslowski	15

Найбольш разнастайнай і паэтычна-ўзнёслай з’яўляецца заключная частка, якую ўмоўна можна падзяліць на некалькі груп: пажаданні вечнага супакою, малітоўныя заклікі, цытаты са Святога Пісьма, словы, якія выражаюць любоў і боль ад страты блізкага чалавека, звесткі аб адносінах асобы, якая паставіла помнік, да памерлага. На аналізуемым некропалі цытаты з Бібліі не сустракаюцца. Варта адзначыць, што заключная частка на каталіцкіх надмагіллях у Гальшанах больш насычаная рознага кшталту эпітэтамі і паэтычнымі элементамі, мае больш пашыраны аб’ём. Так, напрыклад, калі на праваслаўных пахаваннях малітоўныя заклікі звернуты толькі да Бога, то

на каталіцкіх можна вылучыць тры групы: да Бога, да анёлаў, да Дзе-вы Марыі. Таксама адметна, што на каталіцкіх пахаваннях даволі пашыраныя заклікі з просьбамі аб малітве да мінакоў, чаго на праваслаўных пахаваннях не назіраецца. Такія адрозненні звязаны з тым, што сама па сабе праваслаўная традыцыя больш аскетычна, а таксама адсутнічае асаблівы культ Дзе-вы Марыі, як тое назіраецца ў вучэнні Каталіцкай царквы, якое ў пэўнай ступені больш скіроўвае да соцыуму. Што тычыцца звестак аб адносінах асобы, якая паставіла помнік, да памерлага, то тут наадварот, на праваслаўных пахаваннях часцей сустракаюцца адпаведныя выразы, але варта адзначыць, што калі ў каталікоў звесткі маюць больш індывідуальны характар (ад смуткуючай жонкі, каханаму мужу і г.д.), то ў праваслаўных прасочваецца тэндэнцыя да калектыўнага спрычынэння да памяці (ад дачок, ад сыноў і ўнукаў, ад службоўцаў і г.д.).

Табліца 4 – Супастаўленне заключнай часткі надмагільнага тэксту на праваслаўных і каталіцкіх пахаваннях XIX – пачатку XX ст. на Гальшанскім некропалі

	ПРАВАСЛАЎНЫЯ НАДМАГІЛЛІ (86)		КАТАЛІЦКІЯ НАДМАГІЛЛІ (102)	
	ПРЫКЛАД	К–ць	ПРЫКЛАД	К–ць
пажаданні вечнага супакою	Мир праху сему, Мир праху твоему	2	Pokoj dusze jej, Pokoj duszy jej, Pokoj jego duszy, Pokoj duszy ich, Wieczny jej Pokoj, Wieczny jm pokoj, pokoj duszy, Pokoj Drogim popiolom, Wieczny mu pokój, Pokój jej duszy, Pokój duszy jej, Pokój duszy jego, Wieczny mu pokój	16
малітоўныя заклікі	Упокой Боже рабы твоя и учени их в рай, Господи прійми дух его с міром, Господи да будет Воля Твоя	3	Proszą przechodnia o pozdrowienia Anielskie, Proszą o Anielskie pozdrowienie, Prosi o Anielskie Pozdrowienie, Prosie pozdrowienie Anielskie, prosi o pozdrowienie Anielskie, Proszą o pozdr. Anielskie,	8

Працяг табліцы 4

			Prosi o 3 z Marya, prosi O 3 zdrowę Maryi, Prosi 3 zdrowas Marya, Prosie 3 z Marya, prosi 3 Z M, Prosi o 3 Z Ma	1 2
			Boże zbaw te dusze, Boże zbaw dusze ich, Boże zbaw jej dusze, Boże zbaw jego dusze, Boże!, Miłosierdzia dla dusz Zmarłych wołamy, o opiekę nad nami zełzami błagamy	1 2
словы, якія выказваюць любоў і боль ад страты блізкага ча- лавека	Незабвенному мужу от любящей жены	1	Stroskana zona ku wiecznej czci i pamięci zmarłego ten pomnik wzniosła, stroskana zona pamiatke pomięca, Ty nam Rodziców zabrałeś do siebie, My znosim naszą bol eść przez miłość dla ciebie	3
звесткі аб адносінах асобы, якая паставіла помнік, да памерлага	—	—	Jako dobra żona z dziecmi ta pamiątka postawiła po męża, Pamiątka od żony , Zona z Szesciorgu synami prosi o westchnienie	3
	—	—	Ta pamiątkę Mężem jej wzniesiona, Cześć Twej pamieci naj Lepsza żono i matko, Mąż Teodor Wankowicz te pamiątkę poswieca	3
	Память от дочери и внуков, память от детей (2), П. жены и детей, П. от детей, П. от сына (2), П. от младшего зятя, дорогой мамочке от дочки, отъ любящей матери, Память от бра- та, от детей, П. от До- черей, от унука, П. от дочери, П. детей, Па- мять от дочери (2), от внучки, Память от сы- новей, Отъ Сослужив- цевъ	20	Córki proszu o westchnienie położnie za dusze zmarłego, Grudnia stroskana curka	2

Такім чынам можна казаць аб тым, што надмагільны надпіс варта разглядаць не толькі, як знак ідэнтыфікацыі памерлага, а як паўнаwartасны дакумент, тэкставую адзінку, якая мае сваю ўстойлівую лагічную структуру і складаецца з уводнай, факталагічнай і ўдакладняючай частак, а таксама адлюстроўвае канфесійныя культурныя асаблівасці і традыцыі, якія для каталіцкіх пахаванняў перадаюцца праз наяўнасць удакладнення родавага паходжання жанчыны, імкнення да паэтызацыі і зваротамі да мінакоў, а для праваслаўных – праз наяўнасць удакладнення даты нараджэння памерлага, імкнення да ўказання калектыўнай прыналежнасці да ўсталявання помніка і большай аскетычнасцю лексічных варыяцый.

Спіс літаратуры

1. Дубовік, С. Post Mortem: пра што кажуць пахавальныя помнікі: [аб Міжнароднай навукова–практычнай канферэнцыі “Post Mortem. Пахавальныя помнікі ў гісторыка–культурнай прасторы: праблемы вывучэння і захавання”, Мінск] / С. Дубовік // Навука. – № 46. – Мінск, 2016. – С. 4.

2. Некропалі Беларусі. Гісторыя і асобы [Электронны рэсурс] // On–line каталог некропаляў Беларусі. Рэжым доступу : <http://niekropali.by/>. – Дата доступу : 22.09.2018.

3. Разумова, И. А. Некрополь как социальное пространство : функциональные аспекты / И. А. Разумова // Некрополи Кольского Севера : изучение, сохранение, коммуникация. – Мурманск : Мурм. гос. гуманитар. ун–т, 2013. – С. 4 – 16.